

MIHAI EMINESCU,
ROMÂNUL ABSOLUT

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarii*), cât și prin investigarea consecvenței a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)

Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)

Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)

Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)

Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)

Pentru o istorie a imaginarii (2000, 2006)

România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)

Mitul democrației (2003)

Între inger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)

Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)

Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)

Tinerete fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)

Occidentul. O interpretare istorică (2007)

Napoleon III cel neiubit (2008)

„Germanofilii”. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)

Franța, hegemonie sau declin? (2010)

Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010, 2015)

Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 (2011)

Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)

Explorarea imaginarii a spațiului (2012)

De ce este România altfel? (2012)

Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național (2013)

Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)

Balcic. Micul paradis al României Mari (2014)

Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări (2014)

Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității (2014)

Suveranii României: Monarhia, o soluție? (2014)

Maria, regina României, jurnal de război (3 vol., editor) (2014–2015)

Cum s-a românizat România (2015)

LUCIAN
BOIA

MIHAI
EMINESCU,
ROMÂNUL
ABSOLUT

Facerea
și desfacerea
unui mit

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuvânt de lămurire

CE POATE FI MAI CHINUITOR decât să cauți titlul potrivit pentru a-l așeza pe coperta unei cărți? M-am tot gândit. „Poetul național“ e cea dintâi expresie care vine în minte. Doar că Eminescu nu e perceput numai ca un foarte mare poet. A ajuns să fie mai mult, mult mai mult decât atât. Ni se înfățișează, la cota lui cea mai înaltă, ca exponent suprem al românismului. Și atunci, ajungem la sintagma rostită de Petre Țuțea, aceea de „român absolut“. Am împrumutat-o în titlul pe care l-am ales în cele din urmă.

În *Istorie și mit în conștiința românească*, inclusesem mitul eminescian în marea colecție de mituri naționale. Reiau acum subiectul, beneficiind și de contribuțiile aduse între timp, dintre care două sunt fundamentale: volumul

colectiv dirijat de Ioana Bot, *Mihai Eminescu, poet național român*, cu subtitlul *Istoria și anatomia unui mit cultural* (2001) și cartea lui Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini* (2008), o analiză amănunțită a emergenței mitului până în jurul anului 1900.

În ce mă privește, am revizitat, printr-o cercetare proprie, toate fazele esențiale ale transfigurării mitice a poetului, de la primele manifestări până la „destructurarea“ care se petrece sub ochii noștri. Nu am reținut tot ce s-a spus și s-a scris despre Eminescu, ci doar ceea ce am considerat că, într-un fel sau altul, a înrâurit demersul mitologic; de aceea n-am ezitat să consemnez unele interpretări de-a dreptul fanteziste, în timp ce sunt contribuții temeinice pe care le-am lăsat la o parte, tocmai fiindcă nu aduceau nimic nou în plan mitologic. Distincția trebuie avută în vedere: nu e o carte (decât tangențial) despre Eminescu, ci o privire asupra reprezentărilor poetului, un tablou sintetic al mitologiei eminesciene.

I

Un poet... așa de puțin format

PÂNĂ SĂ SE ÎNALȚE, neașteptat, fulgerător și irezistibil, în imaginarul românilor, Mihai Eminescu avusese parte mai mult de contestări și ironii decât de judecăți favorabile. Chiar și Titu Maiorescu, cel care, la numai un an după debutul poetului în *Convorbiri literare*, avea intuiția și îndrăzneala de a-l așeza în galeria literelor românești imediat după Vasile Alecsandri, își însoțea recomandarea cu un interminabil șir de critici și rezerve: „Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum așa de puțin format, încât ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvântului este d. Mihail

Eminescu“. Obiecțiile nu se opreau aici: „*Venere și Madona* cuprinde o comparare confuză“, în alte locuri „sunt greșeli ce trebuiesc neapărat îndreptate“, „uneori gândiri și expresii prea obișnuite, multe rime rele“. Și o muștrare severă, ca de la profesor la elev: „Nu înțelegem, nu putem primi această neglijență a formei“.¹

Să remarcăm în treacăt că imperfecțiunile lui Eminescu se află la un cu totul alt nivel poetic decât perfecțiunea lui Vasile Alecsandri, cel puțin dacă ne raportăm la versurile citate de Maiorescu.

Astfel, Alecsandri:

Purtând cofița cu apă rece
Pe ai săi umeri albi, rotunjori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lângă junii semănători.

Și Eminescu:

Venere, marmură caldă, ochi de piatră
ce scânteie,
Braț molatic ca gândirea unui împărat poet.

1. Titu Maiorescu, „Direcția nouă în poezia și proza română“, în *Critice*, vol. I, Editura Minerva, București, 1908, pp. 162–165 (inițial, în *Convorbiri literare*, 15 mai 1871–1 octombrie 1872).

Cu cât arată mai bine Venus decât Rodica!

Apoteoza poetului stă la originea unui grup artificial constituit: corul „detractorilor“. Intră aici de-a valma, pe lângă cei mânați de o antipatie „primară“ (și care în principiu își merită numele), și comentatori de tot felul, ale căror obiectii, mai mult sau mai puțin pertinente, acceptate sau nu, își au totuși locul în orice dezbatere de ordin intelectual. Ajung să fie incluși printre „detractori“ și cei dintâi critici ai lui Eminescu, vinovați de a nu fi știut de la primele sale poezii că se află în fața viitorului poet național, de care n-ar fi avut voie să se atingă.²

„Detractorii“ de primă oră întorc de fapt argumentele maioresciene împotriva lui Maiorescu însuși și a apropiaților săi de la Junimea și *Convorbiri literare*. În „Beția de cuvinte“ (1873), criticul își alesese drept țintă *Revista contemporană*, editată de Petre Grădișteanu. Semnala, cu ironie, în diversele texte publicate aici, afirmații confuze și o insuportabilă inflație verbală. În replică, P. Grădișteanu și Gr. Gelianu (cel din urmă, un personaj rămas neidentificat) atrag atenția asupra multiplelor incorectitudini ale lui Eminescu, poetul susținut

2. Alexandru Dobrescu, *Detractorii lui Eminescu*, I, Editura Junimea, Iași, 2002; II, Editura Floare Albatră, București, 2006.

și promovată de gruparea literară a lui Maiorescu. Sunt la Eminescu – în opinia lui Grădișteanu – „greșeli grosolane de gramatică, de prozodie, de logică”.³ În fond, după cum am văzut, le observase și Maiorescu, considerându-le totuși secundare puse în balanță cu calitățile poetului.

Fapt este că prima fază eminesciană (socotind-o din 1870, anul debutului la *Convorbiri literare*, lăsând deci la o parte poeziile „juvenile” anterioare) se caracterizează printr-o cam mare încărcătură de abateri de tot felul. Și astăzi, cititorul poate fi deranjat de unele deformări lexicale sau gramaticale, ori de rime nu prea izbutite. Doar că noi știm că Eminescu este Eminescu și îl privim de la început cu alți ochi decât contemporanii săi. În plus, suntem mult mai liberi în judecăți; canoanele, între timp, s-au făcut praf, și am ajuns să acceptăm, în materie artistică sau literară, orice regulă sau orice lipsă de regulă. Nu așa stăteau lucrurile la 1870. Canonul trebuia respectat, iar normele sale decretau că poetul trebuie să se exprime cu claritate și în deplinul respect al rimei și al tuturor regulilor prozodice, pentru a nu mai vorbi de gramatică. Eminescu, „primul” Eminescu, este un mare încăpățânat. El are multe

3. Petre Grădișteanu, „*Convorbirile literare și Revista contemporană*”, în *Revista contemporană*, nr. 4/1873, extras, 17 pp.

de spus, și nu vrea să renunțe la nimic. Refuzând să sacrifice ceva din preaplinul de idei și de imagini, se împiedică de limbă, de rimă și de reguli, pe care le sacrifică sau le stâlcește fără prea multe scrupule. În logica postmodernă ar fi acceptabil... sau chiar recomandabil, dar nu în spiritul epocii sale.

Așa că nu trebuie să ne mirăm atunci când Iacob Negruzzi, membru fondator al Junimii și „patronul“ *Convorbirilor literare*, îi comunică lui Titu Maiorescu, într-o scrisoare datată 12 decembrie 1876, părerea lui, deloc entuziastă, despre destinul poetic al lui Eminescu: „Cât despre versurile lui, eu unul tot nu împărtășesc părerea ta. Cu tot talentul, românul nu va primi niciodată idei obscure în formă obscură. Dar apoi gramatica?! El va avea câțiva amatori răzleți, dar publicul cel mare nu-l va ținea în seamă, de nu se va îndrepta“.⁴

Nu s-ar zice că a fost o profeție prea reușită! Oricum, judecata nu-i aparține unui adversar, ci celui care l-a publicat pe Eminescu din primul moment. E drept că se lasă și o porțiță de salvare: „de nu se va îndrepta“. Până la urmă „s-a îndreptat“!

4. Iacob Negruzzi către Titu Maiorescu, 12 decembrie 1876, Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, S¹⁶⁽¹³⁾_{XVI}.

Să nu-l vedem pe Eminescu drept singur împotriva tuturor. Și el gândea la fel despre poezie. Nu a fost un revoluționar, care să-și propună aruncarea peste bord a regulilor în vigoare: ritmul, rima și toate celelalte. Laboratorul său ne-o dovedește. Dacă ar fi renunțat la reguli, s-ar fi putut mulțumi cu prima azvârlitură pe hârtie. Or, Eminescu își cizelează versurile la nesfârșit. De aceea publică atât de puțin, mai mult nu publică decât publică. Unele poezii sunt refăcute în zeci de variante succesive. Este un perfecționist.

Iar părerea lui cu privire la poeziile primilor ani este foarte apropiată de cea a criticilor celor mai severi. Îi scria Veronicăi Micle – la 8 februarie 1882 –, pornind de la sugestia lui Maiorescu de a-și aduna versurile într-un volum: „Titus îmi propune să-mi editez versurile și am și luat de la el volumul 1870–71 din *Convorbiri* unde stau *Venere și Madonă și Epigonii*. Vai, Muți, ce greșeli de ritm și rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit să cercăm”.⁵ (N-a mai încercat.) Să-l in-

5. Mihai Eminescu către Veronica Micle, 8 februarie 1882, în *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondență inedită Mihai Eminescu-Veronica Micle*, ediție îngrijită de Christina Zarifopol-Illias, Polirom, Iași, 2000, doc. nr. 40.

cludem și pe Eminescu printre detractorii lui Eminescu?

Când punea pe hârtie aceste rânduri, poetul se afla deja într-o nouă etapă a creației sale. Ca întotdeauna, foarte conștient de ceea ce face. Iarăși, dintr-o scrisoare către Veronica Micle, din perioada *Luceafărului* (10 aprilie 1882): „Cred că e un gen cu totul nou acela pe care-l cultiv acum. E de-o liniște perfectă, Veronică, e senin ca amorul meu împăcat, senin ca zilele de aur ce mi le-ai dăruit”.⁶

Reținând doar partea literară a lucrurilor, să spunem că noua fază se caracterizează printr-o simplificare drastică a discursului poetic. Abundenței de idei și de imagini îi ia locul acum o strictă economie de mijloace, laolaltă cu o perfecțiune formală care dă armonia și muzicalitatea aproape inexplicabile ale versului eminescian. Ca să nu-și uite obiceiul, Eminescu mai stâlcește câte un cuvânt sau mai găsește câte o rimă neortodoxă, dar astfel de abateri sunt tot mai rare și – ce contează? – se pierd oricum în desăvârșirea ansamblului. „Totuși e” nu rimează decât foarte șchiop cu „asemene”, dar impresia de perfecțiune rămâne intactă:

6. Mihai Eminescu către Veronica Micle, 10 aprilie 1882, *ibidem*, doc. nr. 56.

Cuprins

Cuvânt de lămurire.	5
I Un poet... așa de puțin format.	7
II „Organele-s sfărmate și maestrul e nebun!“	15
III Admiratori, critici, contestatari	31
IV Un nou Eminescu	47
V Fantezii și plăsmuiri.	65
VI Tentative biografice și controverse ideologice	75
VII Deceniul Eminescu	87
VIII Deceniul Călinescu	103
IX Comunismul antinațional: de la <i>Doina</i> la <i>Împărat și proletar</i>	128
X Comunismul naționalist: de la <i>Împărat și proletar</i> la <i>Doina</i>	151

218 *Mihai Eminescu, românul absolut*

XI După comunism: între apoteoză și respingere	171
XII Comemorare la Academia Română	186
XIII Complotul	192
XIV Mărturii	200
XV Cum nu e cunoscut Eminescu în lume	210
Cuvânt de sfârșit	215